

ZINĀTNISKIE IZDEVUMI

BALTU VALODU ATLANTS

Baltu valodu atlants. Prospekts. Baltu kalbu atlasas. Prospektas. Atlas of the Baltic Languages. Prospect (sastādītājas un ievada autore/sudarytojos ir įvado autorės/ editing and introduction by: A. Stafecka, D. Mikulēnienē; karšu komentāru autore/s/žemėlapių komentaru autorės/map commentaries by: I. Jansone, A. Stafecka, D. Mikulēnienē, A. Leskauskaitė, R. Bacevičiūtė, D. Kardelītė-Grinevičienė; karšu datorvariantus veidojis/žemėlapių kompiuterinį variantą parengė/map computer graphics by E. Trumpa). Rīga/Vilnius: Latvijas Universitāte, LU Latviešu valodas institūts; Lietuvių kalbos institutas; The University of Latvia, The Latvian Language Institute of the University of Latvia; The Institute of the Lithuanian Language, 2009. 184 lpp. (ar 12 baltu valodu ģeolingvistiskajām kartēm).

Publicētais “Baltu valodu atlanta” prospekts ir Latvijas un Lietuvas dialektologu pirmais solis kopīgajā projektā “Baltu valodu atlants”. Tā ievadā koncentrētā veidā latviešu, lietuviešu un angļu valodā apkopota informācija par dzīvajām un mirušajām baltu valodām, baltu valodu dialektiem un to klasifikāciju, par abu valodu ģeolingvistiskās izpētes gaitu un par fonētisko transkripciju.

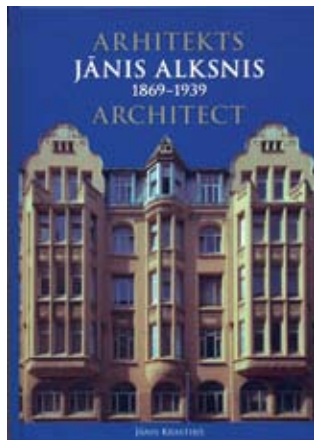
“Baltu valodu atlanta” prospektā dotas 12 ģeolingvistiskās kartes, kas atspoguļo dažādu jēdzienu un priekšmetu (*mākonis, koka galotne, balodis, cīrulis, apcirknis* u.c.) nosaukumus, kopīgo un atšķirīgo abās baltu valodās. Tajās pirmoreiz ģeolingvistikas vēsturē izstrādāts vienots baltu valodu izlokšņu tīkls un karšu izveides principi, respektējot jau pastāvošās kartografēšanas tradīcijas katrā valstī. Katrai “Baltu valodu atlanta” kartei

ir izstrādāts komentārs latviešu un lietuviešu valodā, kas tulkots angļu valodā. Komentāra ievadā dotas vispārīgas ziņas par kartografēto reāliju vai jēdzienu, tā izplatība izlokšnēs, reģistrējumi seno rakstu avotos, kā arī ilustratīvais izlokšņu materiāls.

“Baltu valodu atlanta” prospekta kartes un komentāri ļauj apzināties ne tikai baltu valodu radniecību un bagātību, bet arī sniedz dziļāku ieskatu Eiropas lingvistiskajā dažādībā.

“Baltu valodu atlants”, apkopojot vērtīgu lingvistisko informāciju, dod nozīmīgu ieguldījumu latviešu un lietuviešu valodniecības (sevišķi dialektoloģijas, valodas vēstures, leksikoloģijas) attīstībā, tas ir noderīgs arī abu dzīvo baltu valodu dialektu izpētē tipoloģiskā un sociolingvistiskā aspektā, jo atspoguļo valodu kontaktus un ļauj prognozēt valodas attīstības tendences.

ARHITEKTS JĀNIS ALKSNIS 1869–1939 ARCHITECT

Krastiņš Jānis
Arhitekts Jānis Alksnis 1869–1939 Architect
Rīga: ADD Projekts, 2009. 400 lpp.

Ir vesela virkne arhitektu, kuri ir veidojuši to Rīgas apbūvi, ar kuru mūsu galvaspilsēta var būt lepna pārējo Eiropas pilsētu vidū. Viens no šiem arhitektiem ir Jānis Alksnis (1869–1939). J. Alkšņa — tāpat kā citu arhitektu — profesionālajai darbībai *Dr. habil. arch. prof.* Jānis Krastiņš pievērsies jau vairākās citās publikācijās,¹ taču šoreiz visa uzmanība tiek šim arhitektam vienam pašam. Un tas ir pamatoti, jo pēc J. Alkšņa projektiem Rīgā uzcelts ap 130 daudzstāvu mūra namu un vesela virkne koka ēku.

Pēc īsa ievada, kurā atklātas tās vērtības, kuru dēļ Rīga kļuvusi par UNESCO Pasaules kultūras un dabas mantojuma objektu, seko J. Alkšņa biogrāfija. Šeit atradīsim arī ziņas par viņa dzimtas turpinājumu Šveicē un Lielbritānijā. Grāmatas kodols un izvērstākā daļa, protams, ir veltīta arhitekta radošās darbības izpētei un darbu analīzei. Viņa darbības agrākais posms saistās ar 20. gs. sākumu, virkne sākotnēji realizēto darbu attiecināmi uz t. s.

ķieģeļu stilu — vienu no eklektisma formāli stilistiskiem paveidiem, taču vēlāk arhitekts izmantojis arī renesanses formas un jo īpaši jūgendstilu.

“Ap 1905. gadu iezīmējās jau vairāk vai mazāk nostabilizējies arhitekta radošais rokraksts. No šī gada viņa darbu lielāko daļu veido nobrieduša jūgendstila formās radītas liela mēroga celtnes.”² Pilnībā jāpiekrīt grāmatas autoram — šīs lielās ēkas ar smalki izstrādātajām fasādēm grūti nepamanīt pilsētas ielu ainavā, piemēram, Kr. Barona ielā 63 (1905), Bruņinieku ielā 8 (1905), Matīsa ielā 43 (1905), A. Čaka ielā 106 (1905), Brīvības ielā 136 (1906), Lāčplēša ielā 18 (1906) un daudzās citās vietās.

Arhitekta radošo darbību tālāk pētot, aplūkotas stateniskā jūgendstila dižceltnes. Tās uzlūkojot, tiešām jālieto termins “dižceltnes”. Kā gan citādi varētu nosaukt iespaidīgās ēkas Brīvības ielā 76 (1908), Lāčplēša ielā 35 (1909), Brīvības ielā 57 (1909) un

daudzas citas, tai skaitā arī pilsētas nomaļēs — Pārdaugavā un Maskavas priekšpilsētā — celtās. Tāpat kā iepriekšējās publikācijās, arī šoreiz analizēts fasāžu arhitektoniski dekoratīvais risinājums, plānojums, izmaiņas gadu gaitā, nerealizētie projektu varianti. Šīm piecstāvu un sešstāvu dižceltņēm raksturīga precīza fasāžu kompozīcijas struktūra, elegantas proporcijas, pārdomāts ornamentālo ciļņu izvietojums. Fasāžu un apjoma plastiku vairo erkeri, visbiežāk divi, ar augstiem, grezni rotātiem zelmiņiem. Ielu krustojumos esošajām ēkām nereti ar torņveida izbūvi akcentēts stūris.

Mūra ēku apskats noslēdz neoklasicismam — stilistiskam virzienam, kam raksturīga klasisko formu valodas izmantošana, — attiecināmi objekti, kuru arhitekta daiļradē ir krietni mazāk nekā stateniskā jūgendstila pieminekļi. Kā raksturīgākos piemērus var minēt Rīgas Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krājokļa namu Kr. Barona ielā 3 (1911) un Rīgas Pārdaugavas savstarpējās kredītbiedrības banku Kaļķu ielā 15 (1913).

Blakus iespaidīgiem mūra namiem J. Alksnis izstrādājis projektus virknei koka ēku, ar to aplūkojumu noslēdzas arhitekta radošā darba apskats. Neapšaubāmi, koka ēkas ir viena no Rīgas arhitektūras mantojuma savdabībām un īpaši aizsargājamām kultūrvēsturiskām vērtībām. J. Alksņa projektētās koka ēkas — aptuveni 30 — ir saglabājušās līdz mūsu dienām. Vairākas zudušas, par tām informācija saglabājusies tikai arhīvos. Viena no pirmajām koka ēkām, kas uzcelta pēc J. Alksņa projekta, atrodas Ķīpsalā, Ogļu ielā 28 (1902). Tā izcēlās ar efektīgu barokālu stūra torni un samērā greznām fasādēm. Ēku 2007. gadā atjaunojot, vietām fasāžu arhitektoniski dekoratīvais risinājums vienkāršots. Virkne citu koka ēku tāpat zaudējušas savu sākotnējo spožumu, tomēr vairākums līdz mūsdienām ir saglabājušās neizmēģinātā veidā, piemēram, visai imponzants īres nams E. Smiļģa ielā 5 (1903), kurš celts

divu ieliņu šaurleņķa krustojumā. Ja sākumā J. Alksņa projektētās koka ēkas attiecināmas eklektisma stilam, tad ap 1904. gadu tapusi jau pirmā jūgendstila koka ēka Tallinas ielā 49 (1904). Grāmatā minēta arī koka ēka Kalnciema ielā 3 (1907). Ārēji tā varbūt ir necila, taču iekštelpas glabāja fantastisku jūgendstila interjeru, kurš pēdējo desmit gadu laikā tika mērķtiecīgi iznīcināts.

Arhitekts J. Alksnis nav tikai būvprojektu autors, viņš ir pievērsies arī publicistikai. Viņš rakstījis par pilsētas izbūves izstādēm, dažādiem jaunās apbūves jautājumiem, neatliekamām problēmām un to risinājumiem pilsētas apbūvē un labiekārtošanā. Ieskats šajās publikācijās sniegts grāmatas otrajā daļā.

Grāmatas autora J. Krastiņa atziņas un secinājumi balstās uz plašu galvenokārt Latvijas Valsts vēstures arhīva, Rīgas būvvaldē esošā arhīva, kā arī Krievijas Valsts vēsturiskā arhīva Sanktpēterburgā arhīva materiālu.

Pazīstot prof. J. Krastiņa pedantismu un vēlmi ikvienu darbu novest līdz pilnībai, nav jāšaubās par pielikumiem. Tajos atradīsim arhitektūras terminu vārdnīcu, tabulu, kurā hronoloģiskā secībā aplūkots J. Alksņa radošais veikums, norādot ne tikai adresi, bet arī ēkas funkciju, arhīvu materiālus, pievienojot esošās situācijas foto. Šī tabula ļauj ikvienam ērti iegūt informāciju par J. Alksņa darbiem. Citā tabulā atradīsim ziņas par Rīgas ēku funkciju, īpašniekiem, būvprojekta apstiprināšanas laiku, vēlākajām pārbūvē un citām ēkām gruntsgabalos, kā arī par to, vai projekts ticis īstenots. Tabula kārtota pēc adresēm alfabētiskā secībā. Grāmatai pievienots arī personu rādītājs. Visi minētie pielikumi atvieglo šī enciklopēdiskā izdevuma lietošanu, pretēji citiem, pēdējā laikā pilsētas būvniecībai veltītiem darbiem, kas nav vērtējami kā pilnīgi un pabeigti.³

Jāpiebilst, ka grāmatas teksts tulkots angļu valodā. Tas ļauj iepazīties ar izcilā arhitekta veikumu arī tiem, kas nerunā latviešu valodā. Atzīstamā līmenī ir grāmatas ilustratīvais materiāls, kas attiecas uz mūsdienu

fotoattēliem, taču arhīvu materiālu attēlus varētu vēlēties labākā kvalitātē.

Ļoti skopa ir informācija par J. Alkšņa projektēto namu interjeriem — tikai daži kāpņu telpu fotoattēli. Var jau būt, ka iekštelpu izveidošana bija atkarīga galvenokārt no namipašnieka, taču tās ir kultūras vērtības, kas raksturo J. Alkšņa laika sadzīvisko vidi un estētiskos ideālus. Piemēram, greznis sienu jūgendstila dekors saglabājies kāpņu priekštelpā Bruņinieku ielā 8 (ieejā no Baznīcas ielas puses), tās pašas ielas 6. nama vienā kāpņu priekštelpā atrodas koka panelis ar jūgendstila rotājumiem, otrā — flīzes tajā pašā stilistikā. Labi saglabājušās kāpņu priekštelpas sienu flīzes ir Miera ielā 10 un 17, taču Brīvības ielā 88 (ieejā no Matīsa ielas puses) skaists sienu flīzējums ar jūgendstila ornamentiku gandrīz pilnībā sasists. Koka panelis kāpņu priekštelpā Kr. Barona ielā 104 jau padomju laikā tika nomainīts ar bezkaislīgiem t. s. vagondēlišiem. Šo uzskaitījumu varētu turpināt.

Un vēl daži sīkumi — 99. lpp. redzamā ēka Matīsa ielā 43 nav pirmā, bet gan otrā pagalma ēka, 250. lpp. pieminētajā ēkā Balasta dambī 68b tomēr atsevišķi elementi tika saglabāti no vēsturiskās ēkas.

Noslēgumā jāpiekrīt grāmatas autoram,

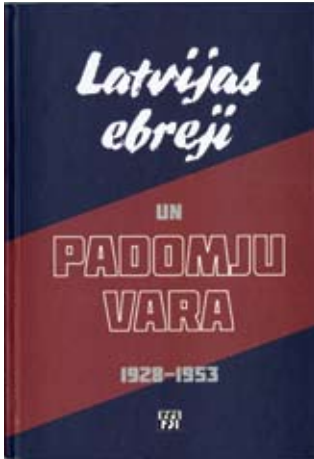
ka “arhitekta apbrīnojami bagātās un daudzveidīgās daiļrades mantojums ir zelta fonds Latvijas nacionālās kultūras bagātību uzkrājumā. Viņa celtnes būtu rota jebkurai dižas arhitektoniskās kultūras lielpilsētai”⁴. Šo rotu un mantojuma zelta fondu teicami atklājis un atspoguļojis J. Krastiņš, kura veikums ir palielējis ieguldījums mūsu arhitektūras vēstures izpētē un popularizācijā.

Dr. arch.
Jānis Zilgalvis

Avoti

- ¹ Krastiņš J. *Jūgendstils Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne, 1980. 222. lpp.; Krastiņš J. *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*. Rīga: Zinātne, 1988. 278. lpp.; Krastiņš J., Strautmanis I. *Lielais Rīgas arhitektūras ceļvedis*. Rīga: Puse, 2002. 374. lpp.; Krastiņš J. *Rīgas arhitektūras meistari. 1850–1940*. Rīga: Jumava, 2002. 359. lpp.; Krastiņš J. *Rīgas jūgendstila ēkas*. Rīga: ADD Projekts, 2007. 408. lpp. u. c.
- ² Krastiņš J. *Arhitekts Jānis Alksnis 1869–1939 Architect*. Rīga: ADD Projekts, 2009. 84. lpp.
- ³ Janelis I. M. *Latvijas muižu dārzi un parki*. Rīga: Neputns, 2010. 303. lpp.
- ⁴ Krastiņš J. *Arhitekts Jānis Alksnis 1869–1939 Architect*. 295. lpp.

VĒSTURNIEKI IZMEKLĒ APSŪDZĪBAS

L. Dribins, A. Žvinklis, A. Stranga, D. Bleiere,
 Ē. Žagars, J. Šteimans, I. Šneidere
*Latvijas ebreji un padomju vara
 1928–1953. Zinātnisks apcerējums*
 Sastādītājs un zinātniskais redaktors L. Dribins
 Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts,
 2009. 307 lpp.

Septiņu vēsturnieku uzrakstītais apcerējums paplašina zinātnisko informāciju par Latvijas valsts, latviešu un nacionālo minoritāšu savstarpējām attiecībām laikā, kad mūsu zemi apdraudēja un sagrāba staļiniskā boļševisma nežēlīgā impērija. Līdz šim nebija pietiekami izpētīta un novērtēta Latvijas ebreju politiskā un ideoloģiskā stāja šajā smago pārbaudījumu laikā. Grāmatas mērķis ir sniegt uz daudziem vēstures avotiem balstītu objektīvu ieskatu par Latvijas ebreju attieksmi pret boļševistisko totalitārismu, tā militāro iebrukumu Latvijā, pret sarkano teroru kā pirmajā, tā otrajā PSRS okupācijas režīma laikā. (Līdz pat J. Staļina tirānijas izzušanai.)

L. Dribins parāda, ka historiogrāfiskie avoti atspoguļo ebreju vairuma lojalitāti Latvijai, vietējais opozicionārais antisemitisms līdz 1940. gadam pārmeta ebrejiem kapitālistisko iniciatīvu, liberālo kosmopolitismu, bet nebūt nepierādīja, ka viņi šeit veidoja PSRS “piekto kolonnu”. Tēzi “par židisko boļševismu” Latvijā radīja nacistiskās Vācijas okupācijas pārvalde un tās līdzskrējēji.

A. Žvinklis pārliecinoši raksta par ebreju

nostāšanos cionisma un reliģijas ideju pusē, tikai neliels skaits “iestājās” komunistos. A. Strangas veidotās nodaļas detalizēti izseko ebreju izcelsmes pilsoņu dalību komunistiskā pagrīdē un viņu odiozo rīcību 1940. gada jūnija–jūlija traģiskajās dienās. To motivēja ne tik daudz ideoloģiska pārliecība, kā kļūdaina izpratne par PSRS “sociālismu”, ilūzijas, ka šī valsts glābs no nacistiskās Vācijas agresijas.

A. Stranga secina: visu okupāciju radīja, diriģēja un īstenoja Kremlis. Latvijas iedzīvotājiem bija “aktīvo statistu” loma.

D. Bleiere arhīvos atradusi ziņas un pārskatus, kuri atsedz padomju okupācijas aparāta etnisko sastāvu. Latvijas ebreji tajā bija kā ierindas ierēdņi un trešās pakāpes izpildītāji. Turklāt viņus pēc dažiem mēnešiem nomainīja no PSRS iesūtītie latviešu komunisti.

Ē. Žagara publikācijas “rentgenā” skaidri redzams padomju represīvo un militarizēto dienestu sastāvs. Pilnīgi apgāzts antisemitu melojums, ka NKVD un Strādnieku gvarde bijuši “židiski bruņotie spēki”. Nē — drūmā īstenība tapa daudzētiskā veidolā.

J. Šteimana nodaļa attēlo Latvijas ebrejus Sarkanās armijas kaujās un viņu noskaņojumu

kara laikā. Ebreju karavīriem tā bija cīņa par savas tautas glābšanu, ļoti daudzi vēlāk pārceļoja uz Izraēlu.

I. Šneidere pierāda, ka otrās padomju okupācijas gados gan Latvijas, gan ieceļotāju ebreji šeit tiecās aktīvi piedalīties ekonomiskā un kultūras dzīvē, bet viņiem neļāva

saglabāt savu nacionālo kultūrisku identitāti, varmācīgi apspieda jebkuru mēģinājumu atjaunot Latvijas ebreju kopienu.

Visumā un kopumā padomju vara nebija ebreju draugs, un Latvijas vēsturē tas izpaužas kā P. Stučkas, tā J. Staļina valdīšanas prakse.

PAR SINOLI UN MAIGU PUTNIŅU

Sinoles grāmata

Sastādītāja un zin. redaktore Anna Stafecka

Rīga: LU Latviešu valodas institūts,

2009. 400 lpp. + 32 lpp. ilustr.

“Sinoles grāmata” atspoguļo izloksni, ko runā bijušā Sinoles pagasta (pēc 1939. gada iedalījuma) teritorijā. Grāmatā dots *Dr. habil. philol.* Ilgas Jansones plašs ievads par filoloģi Maigu Putniņu (1911–2001), kura daudzus savas dzīves gadus ir veltījusi dzimtās Sinoles izloksnes izpētei. Tajā iekļauts gandrīz viss 1983. gadā publicētais M. Putniņas sagatavotais detalizētais “Sinoles izloksnes apraksts” (ar nelieliem redakcionāliem labojumiem). Grāmatas lielāko daļu veido tematiski sagrupētie Sinoles izloksnes teksti, kuri pierakstīti 1942.–1944. un 1955.–1956. gadā. Tie sakārtoti tematiskajās grupās, kas atspoguļo:

- ar Visumu un dabu saistīto leksiku, kurā stāstīts par astronomisko un meteoroloģisko laiku, augu un dzīvnieku valsti;

- ar cilvēku saistīto leksiku, kas raksturo cilvēku kā fizisku un sabiedrisku būtni, ataino cilvēka dzīves gājumu un ar to saistītās tradīcijas;
- ar materiālo kultūru saistīto leksiku, kura aptver mājokli un saimniecības ēkas, cilvēka nodarbošanos (lauksaimniecību, mājamatniecību, ēdienu gatavošanu, kā arī biškopību, medības, zveju u.c.).

Grāmatas 32 lappusēs izvietotās fotogrāfijas atspoguļo Maigas Putniņas dzīves notikumus, kā arī skatus no Sinoles pagātnes un tagadnes.

“Sinoles grāmata” sniedz vērtīgus faktus ne tikai izlokšņu pētniekiem, tā noder arī citu radniecīgu nozaru pārstāvjiem un visiem, kas interesējas par tautas kultūrvēsturi.